

CHARAKTERYSTYKA

czyli jaki kto jest

Charakterystyka służy przedstawieniu indywidualnych właściwości fizycznych i psychicznych bohaterów literackich, osób z naszego otoczenia, postaci historycznych lub przez nas wymyślonych. Składa się na nią analiza cech **zewnętrznych**, tj. wyglądu i zachowania, oraz **wewnętrznych**, czyli cech osobowości, charakteru, umysłu, poglądów. Odmianą charakterystyki jest **autocharakterystyka**, w której prezentujemy samych siebie.

Przy pisaniu charakterystyki ważna jest sztuka obserwacji i zdolność wyciągania wniosków ze wszystkich dostępnych nam danych, m.in. z wypowiedzi interesującej nas osoby, z jej życiowych doświadczeń, z postępowania, z opinii innych osób na temat charakteryzowanej przez nas postaci (nie zawsze muszą to być sądy wiarygodne!), a także umiejętność dostrzegania związku między zewnętrznymi faktami z życia a sferą psychiki. Równie potrzebna jest wnikliwość w poszukiwaniu wewnętrznych motywów postępowania oraz umiejętność formułowania oceny danej osoby.

W tekstach literackich narrator często informuje wprost o tym, kim jest i jaki jest bohater, mówi „od siebie”, a tym samym ułatwia odbiorcy poznanie postaci. Taki rodzaj charakterystyki nazywamy charakterystyką **bezpośrednią**. Więcej aktywności wymaga od czytelnika charakterystyka **pośrednia**, wynikająca z wypowiedzi i przemyśleń bohatera, z opisu jego zachowań, z opinii, jakie na jego temat mają inne występujące w utworze postacie.

W wypracowaniach szkolnych zwykle stosujemy charakterystykę bezpośrednią. Nie znaczy to, że prowadzona przez nas narracja ma być nużąca, a sama charakterystyka – schematyczna, napisana według jednego określonego wzorca. Istnieje bardzo wiele **sposobów ożywienia formy pracy**.

W wypadku pewnych bohaterów, np. Papkina z *Zemsty*, Telimeny czy Hrabiego z *Pana Tadeusza*, można sobie pozwolić na **styl lżejszy**, wykorzystując żartobliwą przesadę, a nawet niestroniący od złośliwości. Z **większą powagą i psychologiczną wnikliwością** powinniśmy prezentować postacie tragiczne, takie jak Antygona, Kreon, Balladyna. Uzasadniając, dlaczego zajmujemy się tą właśnie postacią, można **wprowadzić element sensacyjny**, by zainteresować odbiorcę (*Tak, Jacek Soplica zabił! Nie wystarczy go jednak osądzić, skazać. Trzeba zrozumieć, dlaczego do tego doszło, ale przede wszystkim trzeba poznać samego winowajcę...*) itd. W prezentacji postaci literackiej można wykorzystać **cytaty** (np. jak narrator komentuje jakieś zachowanie bohatera, co o sobie mówi sam bohater).

Możliwości jest tu wiele, wybór sposobu, w jaki będziemy charakteryzować daną osobę, zależy w dużym stopniu od specyfiki samej postaci i – oczywiście – sposobu sformułowania tematu (nieco inaczej scharakteryzujemy tytułową bohaterkę tragedii Sofoklesa, jeśli w temacie, na wzór rozprawki, będzie sformułowany problem, np. *Antygona – czy podobna do nas?*; *Antygona – winna czy niewinna?*; *Jakie cechy Antygony uznasz za zalety, a jakie za wady?*; inaczej zaś, gdy sformułowanie tematu będzie ogólne: *Scharakteryzuj tytułową bohaterkę dramatu Sofoklesa*).

Informacje o charakteryzowanej osobie **selekcjonujemy i podajemy w przemyślanym porządku**. Nie wszystkie mogą okazać się ważne. Spośród cech zewnętrznych postaci w charakterystyce powinny interesować nas wyłącznie te, które mają jakiś związek z sytuacją życiową postaci, świadczą o jej osobowości itp. Inne, nieistotne szczegóły wyglądu pomijamy. Jeśli z kolei chcemy wyjaśnić,

dlaczego jakaś postać jest dla nas wzorem, to eksponujemy te cechy, które najbardziej w niej cenimy; jeśli charakteryzowana osoba budzi sprzeczne uczucia, to pokazujemy ją z różnych stron, odsłaniając złożoność ludzkiej natury i trudności jednoznacznej oceny. Czasem możemy zdecydować się na spojrzenie na postać pod jakimś kątem i skupić się tylko na wybranych składnikach (lub składniku) osobowości, innym razem zaś próbować scharakteryzować wszystkie elementy psychiki.

Porządek w pełnej, całościowej charakterystyce jest zwykle następujący: **przedstawienie postaci, charakterystyka zewnętrzna** (cechy fizyczne, strój, zachowanie), **charakterystyka wewnętrzna** (cechy charakteru, usposobienia, umysłu), **ocena**.

Najmniej problemów sprawia zwykle charakterystyka zewnętrzna (tu wykorzystujemy elementy opisu postaci) oraz określenie **cech umysłowości**, a więc intelektu, uzdolnień (np. dobra pamięć, talent w jakiejś dziedzinie, szybkie kojarzenie faktów, inteligencja, błyskotliwość, bezmyślność, głupota, nieuctwo). Pewnych trudności nastęrcza natomiast odróżnienie charakteru od usposobienia. Przez **charakter** zazwyczaj rozumiemy względnie stałe, podstawowe cechy psychiczne (choć czasem mówimy, że zmienił nam się charakter), które określają stosunek człowieka do rzeczywistości, jego postawę moralną i wpływają na jego czyny. Charakter może być *nieugięty, silny, słaby, gwałtowny, trudny, dobry, zły, prostolinijny, szlachetny itd.* **Usposobienie**, inaczej określane też mianem **temperamentu** lub **natury**, to zespół stałych cech psychicznych, które ujawniają się w sposobie zachowania, w relacjach z ludźmi. Usposobienie może być np. *kłótlive, pogodne, miłe, ponure, mrukliwe, kapryśne, beztroskie, przekorne, gderliwe, prostackie*. Zwykle obserwuje się zgodność charakteru i usposobienia: osoba mająca gwałtowny charakter bywa kłótlawa, wybuchowa; dobry charakter łączy się z reguły z miłym, pogodnym usposobieniem. Ale zdarza się i tak, że ktoś na zewnątrz ponury, nietowarzyski, zamknięty w sobie, przy bliższym poznaniu okazuje się człowiekiem o złotym sercu, nieczyniącym nikomu krzywdy, wiernym wartościom moralnym – a więc ma dobry charakter.

Jeszcze inny zespół właściwości kryje się pod nazwą **osobowość**. Jest to całokształt cech człowieka decydujących o jego indywidualności, o tym, co go wyróżnia spośród innych osób. Dla jej określenia używamy takich przymiotników, jak: *nieprzeciętna, niepowtarzalna, bogata, niebanalna, barwna*; możemy także mówić o osobowości aktorskiej, pisarskiej itd. Ocena cech osobowości nie zawsze musi się pokrywać z oceną cech charakteru i usposobienia, np. ktoś jest nieprzeciętną, ciekawą osobowością, ale ma trudny charakter, kłótlive usposobienie. W literaturze nieprzeciętnymi osobowościami są często „czarne charaktery”.

Nieco inaczej piszemy charakterystykę postaci już ukształtowanej, której cechy są zasadniczo niezmiennie, a nieco inaczej – charakterystykę postaci, która pod wpływem pewnych okoliczności wyraźnie i gwałtownie się zmienia, stając się jakby innym człowiekiem (np. Ebenezer Scrooge z *Opowieści wigilijnej* Charlesa Dickensa, Andrzej Kmicic z *Potopu* Henryka Sienkiewicza, Jacek Soplica z *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, Marek Winicjusz z *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza). W pierwszym wypadku tworzymy tzw. **charakterystykę statyczną** (kim jest X, co go cechuje, w czym cechy te się przejawiają itp.), w drugim zaś tzw. **charakterystykę dynamiczną** (kim był X, co go cechowało, w czym cechy te się przejawiały, pod wpływem czego X się zmienił, jakim człowiekiem jest teraz, jakie są skutki zmian w jego zachowaniu, charakterze itd.).

Odmianą charakterystyki jest **charakterystyka porównawcza** – trudniejsza, wymagająca trafnego zestawiania cech, uogólniania i wnioskowania na podstawie informacji, które dotyczą nie jednej, lecz dwóch, a niekiedy większej liczby osób. Najczęściej porównujemy postacie odmienne, zestawione na zasadzie kontrastu (np. Cześnik i Rejent z *Zemsty* Aleksandra Fredry, Stasia Bozowska i Paweł Obarecki z *Silaczki* Stefana Żeromskiego). W charakterystyce porównawczej łatwiej jest zaprezentować osobno jedną, potem drugą postać, zestawić cechy podobne i różne, a następnie wyciągnąć wnioski. Ciekawsza, choć trudniejsza forma charakterystyki porównawczej polega na tym, że zajmujemy się raz

jedną, raz drugą postacią, przyglądając się im pod kątem wybranych cech (kim jest X, a kim Y; jak wygląda X, co zwraca uwagę w wyglądzie Y; jaki jest stosunek X do danego problemu, a co o tym sądzi Y itd.). Ten drugi wariant pozwala wyraźniej i bardziej szczegółowo wyeksponować podobieństwa i różnice między charakteryzowanymi postaciami. Wymaga jednak większej uwagi w utrzymaniu logicznego układu treści i zachowaniu porządku

kompozycyjnego, umiejętności trafnego doboru odpowiadających sobie cech i zachowań opisywanych osób oraz sprawności językowej: prowadząc równoległą charakterystykę dwóch postaci, niektórzy mają trudności z uniknięciem schematyczności i rażących powtórzeń (X miał twarz pociągłą, a Y okrągłą; X miał wybuchowy temperament, a Y miał usposobienie melancholika itd.).

Wanda Markowska

HERA (fragment)

Wyniosła jest, pełna powagi i królewskiego majestatu. Po swych rodzicach, Kronosie i Rei, odziedziczyła dumę i piękność. Uważa się za jedyną prawowitą małżonkę Gromowładcy i żąda dla siebie hołdów i posłuszeństwa ze strony innych niebian. Zaślepiona zazdrością, nie chce zgłębiać boskich zamysłów Dzeusa i często czyni mu gorzkie wyrzuty, pomawiając go o złamanie małżeńskiej przysięgi. Toteż nienawidziła każdej, która zdołała ściągnąć na się uwagę jej męża [...].

Na tęczowym rydwanie zaprzężonym w pawie, w koronie gwiazd nad czołem, z ulubioną kukułką na ramieniu objeżdża każdego poranka swe włości. Opiekuje się dziewczętami, kobiety zamężne darzy szczęściem macierzyństwa [...]. Cieszą ją pieśni weselne śpiewane przez ludzi podczas zaślubin młodych par, bo jako Hera Gamelios ma pod swą pieczę prawowite związki małżeńskie. Raduje serce bogini pierwsze kwilenie niemowląt pojawiających się na świecie, więc też młode matki szczególnie żarliwie wzywają jej imienia, pragnąc zaskarbić sobie dla swych pociech łaski potężnej władczyni nieba.

Oblicze jej tchnie spokojem i surowym dostojeństwem, o bieli jej ramion śpiewali pieśni poeci, ogromne jej oczy sławili bogowie i śmiertelnicy, lecz rzadko uśmiech rozjaśniał posągowe rysy królowej. Z natury popędliwa i łatwo w gniew wpadająca, odstręczała od siebie niebian swą pychą i nadmiernym o sobie mniemaniem. Zwłaszcza boginie wolały się trzymać od niej z dala, wyносиła się bowiem nad nie i zanadto pyszniła swą pięknnością, samą Afrodytę mając za brzydszą od siebie. Toteż gdy młody królewicz trojański Parys ośmielił się na idajskiej górze Afrodycie wręczyć złote jabłko z napisem: „Najpiękniejszej”, rozgniewana i srodze dotknięta bogini poprzysięgła mu zemstę. Odtąd stała się nieprzyjaciółką Troi i gnębiła nieszczęsny gród Priama bez litości, sycąc swą nienawiść aż do upadku sławnego królestwa. Bo Hera jest zacięta w gniewie i nie zna litości. [...]

Takie to przedziwne historie opowiadali sobie Grecy o Herze, co im zresztą nie przeszkadzało czcić ją i składać jej ofiary podczas licznych uroczystości i świąt jako potężnej i dobroczynnej bogini.

Mity Greków i Rzymian

1. Uzupelnij wykropkowane miejsca, wstawiając w nie informacje wybrane z tekstu.
  - a) Bogini Hera jest córką ..... i .....
  - b) Mężem Hery jest ....., noszący przydomek .....
  - c) Każdego poranka Hera ukazuje się na ....., w .....
  - d) Atrybutem Hery jest ....., którą bogini trzyma zwykle na ramieniu.

- e) Postać Hery jest ..... ,
i .....
- f) W wyglądzie zewnętrznym Hery zwracają uwagę: oblicze, które .....
..... ramiona i ..... oczy.
- g) Posągowe rysy Hery rzadko rozjaśnia .....
- h) Hera jest ..... , uznaje nawet, że przewyższa pod tym względem Afrodytę.
- i) ..... i ..... Hera odziedziczyła po swoich rodzicach.
- j) Z natury Hera jest ..... i .....
- k) Hera jest opiekuńcza i łaskawa wobec ..... ,
..... ,
..... .
- l) Herę cieszy .....
- ł) Hera zraża do siebie niebian ..... i .....
- m) Hera żąda od niebian ..... i .....
- n) Hera jest ..... o swego męża i często czyni mu .....
- o) Hera uważa się za jedyną ..... władcy Olimpu.
- p) Hera czuje ..... do każdej rywalki.
- r) Opowieść o jabłku przeznaczonym przez Parysa dla najpiękniejszej bogini przekonuje o tym, że Hera jest ..... i .....
- s) Choć Grecy dostrzegali niedoskonałość Hery, to jednak czcili ją i składali jej ofiary jako bogini
..... i .....

2. Przekształć zdania z poprzedniego ćwiczenia w taki sposób, aby powstał logiczny, spójny tekst – charakterystyka Hery. Wyliminuj powtórzenia; nie wprowadzaj nowych informacji; nie zmieniaj kolejności treści. Możesz wykorzystać podane niżej słownictwo pomocne w zachowaniu spójności tekstu.

wynika z tego, że	świadczy to o	równie	poza tym	ponadto
oprócz tego	zatem	natomiast	ale	lecz
skoro	jeśli	bowiem	jednak	ponieważ
				gdyż

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....

3. Uzupełnij zdania, wpisując do nich odpowiednie cytaty z tekstu Wandy Markowskiej. Wybierz tylko niezbędne, logicznie łączące się z kontekstem fragmenty.

a) Trudno uznać, że Hera bezgranicznie ufa swemu małżonkowi. Jak pisze bowiem Wanda Markowska, „.....”.

b) Choć jej piękno stawili poeci, bogowie i śmiertelnicy, to jednak „.....”.

c) Markowska zwraca uwagę na nieufność i dystans, jakie inne boginie miały wobec Hery, tłumacząc to następująco: „.....”.

d) Przypominając przyczyny nienawiści Hery do Troi, autorka tak oto podsumowuje postawę bogini: „.....”.

4. Do każdej nazwy cechy Hery dopisz po jednym synonimie.

piękna – .....

wyniosła – .....

zazdrosna – .....

opiekuńcza – .....

popędliwa – .....

bezwzględna – .....

5. Dokończ zdania w taki sposób, aby najtrafniej uzasadnić ocenę charakteryzowanej postaci.

a) Uznałbym za zaletę Hery .....,
ponieważ .....

b) Irytuje mnie w postawie Hery .....,
ponieważ .....

c) Postać ta nie wzbudza żadnych emocji dlatego, że .....

6. Wstaw odpowiednie formy gramatyczne wyrazu *mój* (z przyimkiem lub bez).

Charakter Hery jest podobny .....

Charakter Hery jest identyczny .....

Charakter Hery jest zbliżony .....

Charakter Hery jest pokrewny .....

Charakter Hery jest odmienny .....

Charakter Hery jest inny .....

7. * Porównaj Herę z inną znaną ci postacią mitologiczną (np. Ateną, Afrodytą, Demeter). W czym są to postacie podobne, a w czym odmiennie? Która jest twoim zdaniem bardziej interesująca, ma lepszy charakter lub usposobienie czy w ogóle z jakichś względów budzi większą sympatię? Odpowiedz w formie spójnej wypowiedzi złożonej z 6–7 zdań.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Do każdego wymienionego elementu charakterystyki dopasuj po trzy określenia z ramki i wpisz je w wykropkowane miejsca. W razie potrzeby zmień formę gramatyczną wyrazów.

usposobienie – ....., ..., ...

charakter – ....., ..., ...

umysłowość – ....., ..., ...

osobowość – ....., ..., ...

poglądy – ....., ..., ...

mądry   barwny   postępowy   oschły   niepowtarzalny   szlachetny   genialny
mrukliwy   zdolny   słaby   niebanalny   nieugięty   dobry   ujmujący
tolerancyjny   nieskazitelny   bystry   chwiejny   gwałtowny   wesoły   liberalny
skomplikowany   pilny   przyjacielski   ograniczony   konserwatywny   intrygujący
łagodny   ponury   inteligentny   niezłomny   dowcipny   uczciwy

9. Wykorzystując wzór, wyjaśnij, o kim powiemy, że:

ma kamienne serce – człowiek nieczuły, niewrażliwy na krzywdę innych, zimny, oschły

ma gołębie serce – .....

ma słomiany zapach – .....

ma stalowe nerwy – .....

ma węża w kieszeni – .....

ma duszę na ramieniu – .....

ma głowę na karku – .....

ma pstro w głowie – .....

ma klapki na oczach – .....

ma dobrą rękę – .....

ma dwie lewe ręce – .....

10. Wpisz w wykropkowane miejsca wyrazy nazywające ludzkie cechy.

..... jak osioł

..... jak mrówka

..... jak zółw

..... jak baranek

..... jak skowronek

..... jak myszka

..... jak lis

..... jak gęś

11. Wyjaśnij znaczenie podanych frazeologizmów, a pod spodem napisz, którego elementu charakterystyki one dotyczą.

ptasi mózdzek .....

chodząca encyklopedia .....

mól książkowy .....

alfa i omega .....

tęga głowa .....

Podane wyżej frazeologizmy nazywają cechy .....

12. Do podanych wyrazów dopisz ich antonimy (wyrazy przeciwstawne). Nie używaj przeczenia *nie*.

dumny – ....., okrutny – ....., przyjazny – .....,

pracowity – ....., szczodry – ....., nudny – .....,

ponury – ....., kulturalny – ....., próżny – .....

13. Czego można się dowiedzieć o człowieku na podstawie jego słów? Odpowiedz na to pytanie, uwzględniając podane wypowiedzi. Zaprezentuj każdą osobę w 3–4 zdaniach.

a) Super! Chyba oszaleję! Mówisz serio? Wow! To szczyt moich marzeń – bilet na Michała Wiśniewskiego. Jak on mnie kręci! Ale numer! Teraz tylko muszę wyrwać kasę od starych. No, i żebym nie miała szlabanu na wyjścia. Ale... musi być okay! Dzięki!

.....

.....

.....

b) Przykro mi, ale niezupełnie się z tobą zgadzam. Dostrzegasz w tym filmie tylko trywialność, komercyjność, a przecież *Matrix* stawia ważne problemy filozoficzne. Pytania o prawdę i iluzję, o wolność i zniewolenie, o poznawcze możliwości człowieka... A kontekst biblijny? Czyżbyś go nie dostrzegł? Sporo nad tym myślałam i poza gnozą czy New Age znajduję w tym filmie wiele innych znaczeń.

.....

.....
.....
.....
c) Nie! Nic cię nie usprawiedliwia! Nieodrobione lekcje to jedyńka. Nie chcę słuchać twoich pokrętnych wyjaśnień. Podstawowym obowiązkiem ucznia jest wykonywać polecenia nauczyciela! Proszę dać mi dzienniczek. A to się rodzice ucieszą! Powinieneś się wstydzić. No już, pospiesz się. Przez ciebie nie mogę zacząć nowego tematu, a cała klasa czeka.

.....
.....
.....
.....

14. Napisz pracę na jeden z podanych niżej tematów. Twój tekst nie powinien być krótszy niż jedna strona formatu A4.

a) Napisz autocharakterystykę. Uwzględnij w niej zarówno cechy zewnętrzne, jak i wewnętrzne (temperament, charakter, intelekt i uzdolnienia, osobowość). Do ciebie należy wybór tonacji: twój tekst może być napisany z humorem lub serio.

b) Napisz charakterystykę wybranej postaci literackiej. Zdecyduj, który wariant tego tematu bardziej ci odpowiada: *Ten bohater literacki budzi moją niechęć* lub *Ten bohater literacki budzi we mnie pozytywne uczucia*. W pracy zawrzyj treści, które uzasadnią ocenę prezentowanego bohatera.